

Vaatimuksia armeijan demokratisoimiseksi

Sodan jälkeisinä vuosina esitetyt vaatimukset koko suomalaisen yhteiskunnan muuttamiseksi "demokraattiseksi" eli puhtaaksi hitleriläisistä ja fasisistisista aineksista perustui välirauhansopimukseen, jota edelleen LVK tulkitsi mielensä mukaan. Sodan aikana oli patoutunut myös sisäpoliittisia paineita kansanvallan laajentamiseksi, ja säännöstelytalous jo sinänsä lisäsi yhteiskuntaan sosialistisia elementtejä. Puolustusvoimat joutuivat tappiolliseksi kääntyneen sodan jälkeen sekä syntipukin asemaan että syytetyksi toiminnasta antidemokraattisuuden linnakkeena.

Kommunistit näkivät puolustusvoimat ja poliisin myös pahana esteenä vallankumoukselle, joka noihin aikoihin sisältyi olennaisena osana puolueen oppirakennelmaan. Siksi nuo instituutiot tuli saada "kansanvaltaiseen" (so. SKP:n) kontrolliin tai oli yritettävä heikentää ne muuten tehottomiksi. Kommunistien yritys puolustusvoimien "demokratisoimiseksi" eli toimintakyvyn lamauttamiseksi solutuksella, pelottelulla ja muilla vastaavilla keinoilla ei heti sodan päätyttyä kuitenkaan onnistunut. Ensimmäinen yritys keväällä 1945 jäi puolinäiseksi paljolti siksi, ettei Neuvostoliiton kannalta ollut järkevää lähteä vaarantamaan sotakorvausten saamista. Siihen tarvittiin yhteiskuntarauhaa ja hyvän järjestyksen ylläpitoa. LVK:n johtaja Andrei Zhdanov kehotti kuitenkin keväällä 1945 kommunisteja ottamaan haltuunsa avainministeriöt.

Henkilöstöä joutui eroamaan puolustusvoimien palveluksesta vuoden 1944 lopulla vahvuuksien supistamisen vuoksi, ja sittemmin monet palvelukseen jääneet kokivat pidätyksiä ja kuulusteluja. Kaikki tuo heikensi luonnollisesti myös puolustusvoimien toimintakykyä, varsinkin kun vapauttamisien suoritustapaan, perusteisiin ja sosiaalisten etujen myöntämiseen tai niiden kieltämiseen liittyi puolustushallinnon sisäisiä kiistoja. Poliittisen kontrollin kannalta keskeinen kysymys puolustusministeristä ratkesi huhtikuussa 1945 SKDL:n Mauno Pekkalan valintaan, vaikka marsalkka Mannerheim harasi tiukasti vastaan. Vaikka Pekkala oli SKDL:n jäsen, hän ei kuulunut kommunistiseen puolueeseen. SKDL pyrki osoittamaan hovikelpoisuutensa välttämällä ristiriitoja hallituksessa, eikä puolustuspolitiikka asekatkentuutta lukuun ottamatta tarjonnut erityistä aihetta voimainkoetukseen.

Puolustusvoimat oli huomattavasti hankalampi kuin esimerkiksi Valpo tai yleisradio asemien saamiseen vasemmiston haltuun. Yksistään sotilasvirkojen kelpoisuusvaatimukset olivat jo esteenä, ja päteviä koulutettuja upseereita oli sodan jäljiltä tarjolla virkoihin jopa liiaksi. Aliupseereista sen sijaan saattoi olla ajoittain pulaa. Suomen valtiosääntö antoi tasavallan presidentille ylipäällikkönä mahdollisuuden pitää käsissään kaikki merkittävät puolustuspolitiikan ratkaisut, eikä puolustusministerille kuuluva budjettivaltakaan sodanjälkeisissä oloissa tarjonnut muita vaihtoehtoja kuin pakollisista kulutusmenoista huolehtimisen.

Puolustusvoimain komentajan paikka avautui jalkaväenkenraali Erik Heinrichsin jouduttua eroamaan asekatkennän paljastumisen vuoksi 30.6.1945. Hänen jälkeensä presidentti Mannerheim nimitti ilman valtioneuvoston esittelyä väliaikaiseksi puolustusvoimain komentajaksi ilmavoimien komentajana toimineen kenraaliluutnantti J.F. Lundqvistin. Hän oli tunnettu myönteellisestä suhtautumisestaan länsivaltoihin. Keväällä 1945 Lundqvist oli osoittanut merkkejä myös taipuisuudesta itään ja sympatioista "demokraattisia voimia" kohtaan, mutta mikään kommunistien suosikki hän ei suinkaan ollut.

Lundqvistin asema komentajana oli heikko, sillä upseerit eivät häneen kovin paljon luottaneet ja toisaalta vasemmisto painosti "demokratiaan". Asekätkennän selvittely antoi kommunistien hallitsemalle Valpolle tilaisuuden ulottaa kontrollinsa myös puolustusvoimiin. Valpon onnistui värvätä muutamia tiedottajia myös upseereiden joukosta.

Välirikko kenraaliluutnantti Lundqvistin ja marsalkka Mannerheimin välille tuli talvella 1946, kun presidentti-ylipäällikkö ei hyväksynyt 33 upseerille komentajan nimissä esitettyä kehotusta anoa eroa. Marsalkka Mannerheimille tiedoksi saatetun, erokehotuksen saaneiden nimilistan perusteluineen oli allekirjoittanut 30.1.1946 Lundqvist ja varmentanut komentoesikunnan päällikkö kenraalimajuri K.A. Heiskanen. Mannerheim ei ensinnäkään hyväksynyt menettelytapaa, kun hänet ylipäällikkönä oli ohitettu näin tärkeässä asiassa. Hän piti kehotuksia myös loukkaavina ja eräiltä osin myös virheellisesti perusteltuina. Poliittisia perusteita ei kirjeenvaihdossa mainittu, eikä niillä ilmeisesti ollutkaan erityistä merkitystä, vaikka sellainen käsitys on ollut verraten yleinen.

Mannerheimin erottua ja Paasikiven tultua tasavallan presidentiksi kommunistit yrittivät saada uudessa hallituksessa puolustusministerin paikan itselleen, mutta Paasikiven vaatimuksesta asia ratkaistiin niin, että pääministeri Pekkala jatkoi myös puolustusministerin tehtävien hoitoa. Hieman myöhemmin puolustusministeriksi nimitettiin hallituksen salkuton ministeri, sosiaalidemokraatti Yrjö Kallinen. Samalla päätettiin, ettei hänen vakaumuksellisena pasifistina tarvinnut käsitellä varsinaisesti asevoiman käyttöön liittyviä kysymyksiä, vaan ne jäivät edelleen pääministeri Pekkalan vastuulle. Kallinen kehitti erityisesti puolustusvoimien sosiaalisia oloja ja siitä suosiota henkilöstön keskuudessa.

Keväällä 1946 hallituksen kommunistiministerit saivat puolueensa politbyroolta tehtävän valmistella viikon kuluessa armeijan puhdistussuunnitelman, mutta tästäkään yrityksestä ei seurannut mitään näkyvää.

Kenraaliluutnantti Lundqvistanoi eroa päivämäärällä 13.5. Uudeksi puolustusvoimain komentajaksi presidentti nimitti valtioneuvoston istunnossa 4.6.1946 kenraaliluutnantti Aarne Sihvon. Hän oli tunnettu jääkäriupseeri ja ollut komentajana (sotaväen päällikön virkanimikkeellä) jo vuosina 1926 - 1933 mutta joutunut syrjäytetyksi ja toiminut myös sodan aikana valtakunnan väestönsuojelupäällikkönä sivussa varsinaisista puolustusvoimien sotatoimista.

Lähteet: Pekka Visuri, Puolustusvoimat kylmässä sodassa (1994), s. 62-66 ja Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944-1947 (2015), s. 227-232.